

**ІНКЛЮЗИВНІ ПІДХОДИ ДО ВИДАННЯ ЛІТЕРАТУРИ,
ЗОКРЕМА ДЛЯ ОСІБ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ,
У НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ МАСШТАБАХ**

Серпутько Г. П., Федоренко С. В., Федоренко М. І.

ВСТУП

Поняття інклюзивної літератури не має у науці єдиного трактування і розглядається як з позицій інклюзивного змісту (художні твори про прийняття людського різноманіття, героями яких є діти з порушеннями розвитку, люди з інвалідністю, представники національних меншин, представники ЛГБТ-спільноти тощо), так і з позицій форми – доступного для всіх викладу матеріалу, зрозумілого розгортання подій, подачі літератури у доступних форматах, що можуть належно сприйматися усіма категоріями читачів (наприклад, з порушеннями зору, мовлення, інтелектуальними порушеннями тощо). У цій статті приділяється увага передусім літературі, зокрема навчальній, у форматах, доступних для осіб із порушеннями зору (незрячі та зі зниженим зором/слабозорі).

Питання інклюзії і доступності у найширшому їх розумінні є на сьогодні актуальними не лише для сфери освіти чи соціального захисту окремих країн, але й для гуманітарної світової політики в цілому. Тому у цій статті ми прагнули приділити увагу також й питанням доступності до друкованої інформації у міжнародному й національному вимірах для однієї з вразливих категорій – осіб із порушеннями зору (незрячих та зі зниженим зором). На початку статті докладніше зосередимо увагу на вимогах міжнародного законодавства до вирішення цих питань, до яких наразі долучається й Україна, та законодавчого врегулювання в Україні. І поступово перейдемо до конкретних питань доступності підручників для здобувачів освіти із порушеннями зору в Україні та окреслимо деякі шляхи вирішення існуючих проблем.

1. Законодавче врегулювання доступу до друкованої інформації в країнах ЄС та в Україні

Як зазначають дослідники, зокрема О.А. Осмоловська, інклюзія, особисте різноманіття, доступність є сьогодні одними з найактуальніших питань на порядку денному Міжнародної асоціації видавців (International publisher association).

У червні 2014 року Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ) та група ключових партнерів заснували Консорціум доступних книг (Accessible Books Consortium, ABC), щоб збільшити кількість книг у доступних форматах для людей по всьому світу, які є незрячими, людьми із вадами зору чи іншими порушеннями сприйняття друкованої продукції. Секретаріат Консорціуму доступних книг знаходиться в штаб-квартирі ВОІВ у Женеві, Швейцарія. Консорціум має дорадчий орган, який надає технічну експертизу, забезпечує прозорість та ефективне спілкування із спільнотою зацікавлених сторін¹.

Одним із найважливіших міжнародних договорів, що своїми вимогами полегшує доступ до друкованої інформації для осіб із порушеннями зору в світі, є Марракеський договір. Практичні аспекти застосування Марракеського договору висвітлювали у своїх працях Лоуренс Р. Хелфер, Моллі К. Ленд, Рут Л. Океджи, Джером Х. Райхман.

Марракеський договір про полегшення доступу незрячих та осіб із порушеннями зору чи іншими порушеннями до сприймання друкованої інформації та опублікованих творів було прийнято 27 червня 2013 року в Марракеші, він є частиною зводу міжнародних договорів з авторського права, адміністративні функції яких виконує Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ). Головною метою Марракеського договору стало встановлення ряду обов'язкових для виконання обмежень і винятків на користь незрячих та осіб із порушеннями зору чи іншими порушеннями сприймати друковану інформацію.

22 країни, які ратифікували Марракеський договір, зобов'язані привести своє національне законодавство про авторське право у відповідність із ключовими умовами Договору для забезпечення можливості робити копії творів, захищених авторським правом, без дозволу від правласників у доступних для осіб із порушеннями

¹ Осмоловська О.А. Інклюзивне книговидання як новітній напрям світового книговидання. Інклюзивна література в сучасному європейському книговиданні : навчальний посібник. Видавничий центр «12». 2021. С. 35–36.

зору форматах (шрифт Брайля, аудіоформати тощо) розповсюджувати їх на внутрішньому ринку. Крім того, Договір дозволяє організаціям для осіб із порушеннями зору, бібліотекам та іншим так званим «уповноваженим особам» пересилати копії книг в доступних для осіб із порушеннями зору форматах в інші країни, які ратифікували або приєдналися до Договору. Головна мета Марракеського договору полягає в полегшенні доступу незрячих та осіб із порушеннями зору чи іншими порушеннями до сприймання друкованої інформації та опублікованих творів.

1 жовтня 2018 року Європейський Союз ратифікував Марракеський договір, який полегшує доступ до друкованих робіт у форматах, призначених для осіб із порушеннями зору чи іншими порушеннями сприймати друковану інформацію.

Ратифікація означає, що Європейський Союз став учасником Договору з 1 січня 2019 року, що дозволило особам із порушеннями зору в ЄС і організаціям, що обслуговують їх потреби, брати участь в обміні книгами та іншими друкованими матеріалами в доступних форматах з третіми країнами, які також є учасниками Договору. Станом на 2021–2022 роки вже 42 країни з усього світу стали учасниками Марракеського договору. У попередніх матеріалах, присвячених темі доступності друкованої продукції для осіб із порушеннями зору, ми висували припущення, що й Україна зможе долучитися до Марракеського договору, коли стане членом ЄС, однак наразі можемо констатувати, що євроінтеграційні процеси в Україні значною мірою активізувалися. Вже 07.07.2022 у Верховну Раду було подано законопроект про приєднання України до Марракеського договору. Через пів року після внесення законопроекту Верховною Радою України було прийнято відповідний закон. Тож, у найтяжчі часи розгортання повномасштабної війни на території України, Україна долучилася до Марракеського договору. Таким чином, у січні 2023 року було прийнято та підписано Закон України від 08.07.22 № 0159 «Про приєднання України до Марракеського договору щодо полегшення доступу осіб з порушеннями зору чи іншими порушеннями до друкованої інформації у доступних форматах». А це в свою чергу засвідчує, що реформи у державі не зупинено, навпаки, вони набувають більш виражених євроінтеграційних ознак і векторів спрямування. Також у країнах ЄС питання захисту авторського права і водночас доступу до інформації регламентуються й іншими директивами, зокрема Директивою 2001/29/ЄС. Директива 2001/29/ЄС має на меті гармонізувати окремі

аспекти авторського права та суміжних прав у захисті інформації, сприяти навчанню і розвитку культури завдяки охороні творів та інших об'єктів, при цьому дозволяючи винятки та обмеження в інтересах суспільства для цілей навчання та викладання. Проте, у різних країнах ці питання врегульовуються по-різному, на підставі норм національного законодавства.

Положення Директиви 2001/29/ЄС дозволяють некомерційне використання і поширення видань у виняткових випадках, що безпосередньо пов'язано з інформаційною доступністю для людей із порушеннями розвитку, і в невеликих обсягах, виключно для задоволення їхніх потреб. Зокрема, згаданою Директивою визначено, що країни-члени Європейського Союзу повинні вживати усіх заходів для полегшення доступу людей із порушеннями розвитку до інформації і звертати особливу увагу на форму подачі інформації (наприклад, для людей із порушеннями зору, з використанням шрифту Брайля, збільшеного шрифту, звукозаписів книг, книг в електронному форматі). Зазначені винятки запроваджені всіма країнами-членами Європейського Союзу, але в деяких національних законах ці винятки обмежені таким чином, що вони поширюються тільки на певні категорії людей (наприклад, у Болгарії винятки поширюються тільки на людей із порушеннями зору, у Латвії, Литві і Греції – на людей із порушеннями зору і слуху). У Литві винятки додатково обмежуються таким чином, що їх застосування можливе тільки для цілей наукових досліджень. У Греції винятки поширюються лише на відтворення інформації і не поширюються на передачу інформації. У Данії книги в електронному форматі або у звукозаписі, які випускаються бібліотекою для людей із порушеннями зору, супроводжуються індивідуальними ідентифікаційними кодами, які дозволяють контролювати використання книг і виявляти можливі порушення авторських прав. У Франції між чітко визначеними неприбутковими організаціями і видавництвами укладаються договори про надання копій творів на електронних носіях інформації, які зберігаються в пам'ятовувальному пристрої комп'ютера, доступ до якого дозволений тільки визначеним організаціям².

² Серпутько Г.П. Забезпечення інформаційної доступності у здобутті якісної вищої гуманітарної освіти студентами із глибокими порушеннями зору: матеріали Міжнародної наукової конференції «Українська освіта: аксіологія європейського вибору», 21-22 жовтня 2021 р., м. Київ. С. 345–346.

Починаючи з 2015 року, українські видання у спеціальних форматах також мали законодавчу підтримку на національному рівні, що регламентувалася Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо розширення доступу сліпих, осіб з порушеннями зору та осіб з дислексією у спеціальному форматі» від 25.12.2015 № 927-VIII. Зокрема Законом передбачалося, що видання у спеціальних форматах (шрифтом Брайля, в аудіозаписі) для потреб зазначених категорій користувачів видаються без дозволу суб'єктів авторського права. Із набуттям чинності (з 01.01.2023) нового Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 № 2811-IX, ці питання регулюються статтею 23 «Вільне використання твору в інтересах особи з обмеженими можливостями сприйняття друкованої інформації через інвалідність». «Особа з обмеженими можливостями сприйняття друкованої інформації – фізична особа, яка має вади зору чи зорового сприйняття або порушення здатності до читання, зорова функція або здатність до читання якої не може бути відновлена таким чином, щоб читати друковані твори нарівні з особами без таких порушень, а також фізична особа, яка через фізичні порушення чи психічні розлади не може тримати в руках книгу чи користуватися книгою або фокусувати погляд чи рухати очима тією мірою, якою це необхідно для читання»³. Інформаційна доступність, як одна зі складових доступності загалом, підтримується й Національною стратегією зі створення безбар'єрного простору в Україні, розробленою до 2030 року. Проте приєднання до Марракеського договору є найбільш вагомим кроком, оскільки це дозволить розширити можливості доступу осіб зі згаданими порушеннями до творів світової літератури, обміну культурною спадщиною у цілях освіти, науки та розвитку осіб із порушеннями зору.

2. Особливості створення підручників у доступних форматах для здобувачів освіти із порушеннями зору

Загальний порівняльний аналіз сучасного стану підготовки підручників для молодших школярів, учнів середніх і старших класів із порушеннями зору засвідчує, що для початкової школи підручники є більшою мірою підготовленими з усіх навчальних предметів. Крім того, підручники наявні як для молодших школярів зі зниженим зором (надруковані збільшеним шрифтом), так і для

³ Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20/conv#n340>

незрячих школярів (надруковані шрифтом Брайля), тоді як для учнів середніх і старших класів, які мають знижений зір, підручники у спеціальних форматах не видаються взагалі, тому й порівняльному аналізу підлягали лише навчальні видання (підручники) для учнів середніх і старших класів, надруковані шрифтом Брайля (для незрячих школярів). Також однією з вагомих проблем на сьогодні залишається той факт, що навіть незрячі школярі, які навчаються у 5-х та випускних класах (10-11/11-12) не мають сучасних видань підручників із деяких предметів, зокрема, з історії України та всесвітньої історії, з української мови та літератури, а існуючі підручники видання попередніх років не цілком відповідають вимогам сучасних навчальних програм, тому частина підручників досі очікує на своє видання⁴.

Як засвідчує порівняльний аналіз стану якості підготовки підручників в Україні для здобувачів освіти із порушеннями зору, то якість адаптації і підготовки освітніх дидактичних видань перебуває на досить високому рівні. Так, 60% підручників для молодших школярів із порушеннями зору, надрукованих шрифтом Брайля та збільшеним плоскодрукком, мають високу якість адаптації та видання. Трохи меншим є відсоток якісних видань для учнів середнього і старшого шкільного віку – 50%. Проте спостерігається й певний відсоток підручників, які, на думку педагогів, потребували би покращення адаптації чи перевидання. Стосовно видань для молодших школярів – це 20% видань і щодо 20% підручників учителі висловили сумніви, чи можливе покращення адаптації або заміна підручників виданнями іншого авторства. Щодо підручників для учнів середніх і старших класів з порушеннями зору, то ситуація ускладнюється одразу кількома факторами: 1. Для учнів середніх і старших класів зі зниженим зором в Україні не видаються підручники збільшеним шрифтом; 2. Підручники для 5-х і випускних класів у доступних форматах ще потреують свого видання. Тому 30% підручників для середньої і старшої школи ще очікують на своє видання/перевидання і близько 20% підручників для середньої і старшої школи потребують покращення адаптації чи перевидання.

⁴ Серпутько Г.П. Порівняльний аналіз сучасних підручників в Україні для здобувачів освіти молодшого, середнього та старшого шкільного віку із порушеннями зору. Наукові записки БДПУ. Серія: Педагогічні науки. Вип. 3. С. 119.

В Україні забезпечення навчальними підручниками, зокрема для учнів із порушеннями зору (незрячих та зі зниженим зором), здійснюється державою за бюджетні кошти на тендерних засадах. Проте, якщо процедура забезпечення підручниками у доступних форматах більш-менш відлагоджена для закладів спеціальної освіти, то у виданні і забезпеченні спеціальними підручниками, зокрема надрукованими шрифтом Брайля, закладів з інклюзивною формою навчання спостерігаються певні труднощі, а саме:

1. Забезпеченням підручниками закладів з інклюзивною формою навчання опікується Інститут модернізації змісту освіти МОН України, проте запити на необхідну навчальну літературу надходять від місцевих управлінь освіти, і на різних рівнях така процедура не завжди ефективно спрацьовує, тому батькам та учителям доволі часто доводиться вирішувати проблеми забезпечення підручниками у доступних форматах самотужки, шляхом звернення до спеціальних закладів освіти.

2. Педагоги та батьки відзначають, що більшість навчальних підручників, надрукованих шрифтом Брайля для закладів спеціальної освіти, часто не збігається за авторством та роком видання із підручниками, за якими працює інклюзивний клас, а це породжує неспівпадіння за нумерацією вправ, параграфів, дидактичних завдань тощо.

3. Також, за словами педагогів і батьків, роботу з книгою ускладнює те, що підручники, видані шрифтом Брайля, не містять інформації плоскодруктованим шрифтом, через це дорослим і одноліткам важко допомагати незрячій дитині зорієнтуватися у підручнику.

Загалом, освітні заклади з інклюзивною формою навчання потребують видань в універсальному дизайні (шрифтом Брайля та збільшеним плоскодруктом), проте, такі видання становитимуть вагоме навантаження на державне забезпечення із числа державних субвенцій, тому поки це зреалізувати не вдається⁵.

⁵ Серпутько Г.П., Федоренко М.І. Основні вимоги європейського законодавства щодо забезпечення видань інклюзивної літератури та проблеми забезпечення закладів освіти з інклюзивною формою навчання підручниками для осіб із порушеннями зору в Україні : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Європейські практики інклюзивної освіти», 12 травня 2022 р., м. Київ. С. 175–176. URL: <https://erasmusplus.org.ua/news/mizhnarodna-naukovo-praktychna-konferencziya-yevropejski-praktyky-inklyuzyvnoyi-osvity-12-05-2022-onlajn/>

Зазначені вище проблеми із забезпечення навчальними підручниками у доступних форматах закладів освіти з інклюзивною формою навчання потребують в Україні подальшого ефективного вирішення.

Комплексний аналіз сучасних підручників, котрими користуються здобувачі загальної середньої освіти із порушеннями зору в Україні, засвідчив, що не всі категорії учнів із порушеннями зору мають змогу користуватися підручниками у доступних для них форматах, оскільки для учнів середніх та старших класів зі зниженим зором не видаються підручники зі збільшеним плоскодруканим шрифтом. Тому учні зі зниженим зором зазначених вікових категорій змушені використовувати звичайні підручники для масових загальноосвітніх шкіл, в яких шрифт та зображення є не завжди доступними для зорового сприймання учнів зі зниженим зором навіть за умови використання оптичних засобів збільшення. Крім того, у ході дослідження учителі, які працюють із незрячими учнями середнього і старшого шкільного віку за інклюзивною формою навчання, зазначають про вагомій розбіжності, які спостерігаються між виданнями підручників, надрукованих шрифтом Брайля для незрячих школярів спеціальних закладів освіти та підручниками, якими користується інклюзивний клас (за авторством, роком видання тощо). Конкретні рекомендації педагогів із необхідності видання підручників в універсальному дизайні для школярів з порушеннями зору (одночасно шрифтом Брайля і збільшеним плоскодруком) наразі складно реалізувати через високу вартість таких видань і неспроможність країни за умов воєнного стану чи в повоєнний період відбудови збільшувати асигнування на освіту навіть найменш захищених категорій школярів, зокрема із порушеннями зору. Необхідність видання підручників, принаймні для учнів середніх класів, які мають знижений зір та навчаються за програмою НУШ, а також для незрячих учнів середнього і старшого шкільного віку, які навчаються в інклюзивних класах (підручники в універсальному дизайні), суттєво збільшить видатки держави на друк таких підручників у доступних форматах, а в реаліях розгортання воєнних дій Україна навряд чи зможе дозволити собі такі витрати. Так, у 2023 році фінансування необхідних заходів для розвитку реформи Нової Української Школи не буде. Освітня субвенція скоротилась у

порівнянні з минулим роком на 7,7 млрд грн⁶. Через це виникає необхідність пошуку нових можливостей у створенні підручників, доступних зокрема й для здобувачів освіти з порушеннями зору (незрячих та зі зниженим зором). Наразі докладніше плануємо розглянути питання, чи можуть і за яких умов бути доступними для зазначеної категорії здобувачів освіти підручники нового покоління – електронні підручники.

Актуальними питання видання електронних підручників залишаються й у навчанні студентів із порушеннями зору, оскільки ні заклади вищої, ні професійної освіти в Україні не забезпечуються літературою у форматах, доступних зокрема для студентів із порушеннями зору. Уся робота із забезпечення якісного навчання студентів з особливими освітніми потребами покладається на заклади професійної і вищої освіти, які намагаються вирішувати проблеми із забезпечення доступними засобами навчання на власний розсуд, відповідно до конкретних можливостей регіону і закладу освіти.

Поняття «Електронний підручник» розтлумачене в Законі України «Про освіту» (п. 5 ч. 1 ст. 1) та в Положенні про електронний підручник, затвердженому наказом МОН України від 02.05.2018 № 440.

Електронний підручник – електронне навчальне видання із систематизованим викладенням навчального матеріалу, що відповідає освітній програмі, містить цифрові об’єкти різних форматів та забезпечує інтерактивну взаємодію⁷.

Електронні версії підручників, викладені на Інтернет-ресурсах ІМЗО МОН України для вибору підручників педагогами, не є повноцінними електронними підручниками, а лише фрагментами електронних версій підручників у pdf-форматі, які недоступні для незрячих користувачів, що користуються скрінрідерами – програмами-читачами з екрану, через графічний формат, та обмежено доступні для користувачів зі зниженим зором, яким майже не вдається керувати налаштуваннями збільшення шрифту, зміни контрастності тощо.

Доцільним, на нашу думку, видається зіставлення вимог до електронних підручників із вимогами Настанови з веб-доступності

⁶ Пуцова А. Восний освітній бюджет – 2023. Буде нелегко, але ми впораємось. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15858>

⁷ Про затвердження Положення про електронний підручник : Наказ МОН від 02.05.2018 № 440 (Із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 748 від 29.05.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-18?lang=uk#Text1>

з метою поліпшення доступу здобувачів освіти із порушеннями зору до користування електронними підручниками, які створюватимуться у доступних та зручних для сприймання форматах.

В Україні діє стандарт ДСТУ ISO/IEC 40500:2015, який посиляється на положення Настанови з доступності WCAG версії 2.0., тому для зіставлення ми обрали саме цю версію.

Основними принципами настанови з доступності WCAG 2.0., 2.1. та 2.2. є:

- Сприйнятливість інформації усіма користувачами.
- Керованість – навігація має бути доступною для всіх користувачів.
- Зрозумілість. Контент і дизайн мають бути зрозумілими кожному користувачеві.
- Надійність. Контент має бути надійним і відображатися на всіх пристроях і в усіх програмах і застосунках, які використовують користувачі, зокрема із застосуванням допоміжних технологій⁸.

У розділі 4 Положення про електронний підручник визначається, що в е-підручнику повинні бути наявні:

- можливості збільшення розміру шрифту тексту та/або масштабу контенту;
- озвучення текстової інформації з можливістю увімкнення/вимкнення звукового супроводу та візуальне відображення (субтитри) аудіоінформації.

Аналіз вимог Положення про електронний підручник на доступність для здобувачів освіти із порушеннями зору змусив нас звернутися до Настанови з доступності WEB-дизайну, зокрема WCAG версії 2.0, яка засвідчує, що для створення доступних електронних підручників, які мають задовольняти потреби всіх користувачів, зокрема з порушеннями зору, Положенням не передбачено ще ряд важливих умов, визначених Настановою з доступності WCAG 2.0.

Передусім, важливою умовою доступності, яку доцільно було би відобразити в Положенні про електронний підручник, ми вважаємо:

- увесь нетекстовий контент повинен мати альтернативну текстову версію.

⁸ Попов Д. Міжнародні практики щодо доступності мобільних застосунків державних органів влади. Звіт за результатами дослідження, здійсненого в рамках проєкту «Цифрові, інклюзивні, доступні: підтримка цифровізації державних послуг в Україні». Київ 2021. С. 12.

- для візуального відображення тексту мають передбачатися такі можливості:

- вибору користувачем кольору тексту та фону;
- необхідно забезпечити можливість керування усією функціональністю з клавіатури, що важливо для осіб із порушеннями зору.

Також важливими є додаткові вимоги до тексту, які варто було би враховувати при створенні чи адаптації доступних електронних підручників, наприклад, міжрядковий інтервал не може бути менше 1,5.

Урахування таких основних практичних рекомендацій дозволить у подальшому створювати електронні підручники нового покоління, доступні зокрема й для користувачів із порушеннями зору.

ВИСНОВКИ

Проведення комплексного дослідження щодо доступності підручників у різних форматах для здобувачів освіти із порушеннями зору дало нам можливість представити деякі результати у цій статті. Проте одним з найважливіших досягнень, наведених у цій статті, є можливість удосконалення вимог до електронних підручників відповідно до представлених практичних рекомендацій до створення електронних підручників із необхідністю подальшого внесення конкретних вимог до Положення про електронні підручники. Дотримання таких вимог створюватиме більш сприятливі умови доступності до інформації в електронних підручниках для здобувачів освіти із порушеннями зору різних вікових категорій і форм навчання.

АНОТАЦІЯ

Матеріали запропонованої статті базуються, головним чином, на вивченні міжнародного та національного законодавства з питань доступності друкованої інформації та літературних (освітніх) видань, які можуть належно сприйматися особами із порушеннями зору. У статті також наведені деякі результати комплексного дослідження доступності підручників для осіб із порушеннями зору, зокрема охоплених сферою інклюзивної освіти. Та одним з найважливіших результатів, зазначених у статті, можна вважати представлення конкретних практичних рекомендацій, застосування яких допоможе зробити підручники, зокрема в електронному форматі, більш доступними для здобувачів освіти із порушеннями зору.

У статті розкриваються основні труднощі у створенні підручників для осіб із порушеннями зору у різних форматах та окреслюються шляхи подолання цих труднощів за реальних політико-економічних умов у країні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0. URL: <https://www.w3.org/TR/WCAG20/>

2. Осмоловська О. А. Інклюзивне книговидання як новітній напрям світового книговидання. Інклюзивна література в сучасному європейському книговиданні: навчальний посібник. Видавничий центр «12». 2021. 184 с.

3. Попов Д. Міжнародні практики щодо доступності мобільних застосунків державних органів влади. Звіт за результатами дослідження, здійсненого в рамках проекту «Цифрові, інклюзивні, доступні: підтримка цифровізації державних послуг в Україні». Київ, 2021. 81 с.

4. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20/conv#n340>

5. Про затвердження Положення про електронний підручник : Наказ МОН від 02.05.2018 № 440 (Із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 748 від 29.05.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-18?lang=uk#Text1>

6. Пуцова А. Воєнний освітній бюджет – 2023. Буде нелегко, але ми впораємось. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15858>

7. Серпутько Г.П. Забезпечення інформаційної доступності у здобутті якісної вищої гуманітарної освіти студентами із глибокими порушеннями зору: матеріали Міжнародної наукової конференції «Українська освіта: аксіологія європейського вибору», 21–22 жовтня 2021 р., м. Київ. С. 339–346.

8. Серпутько Г.П. Порівняльний аналіз сучасних підручників в Україні для здобувачів освіти молодшого, середнього та старшого шкільного віку із порушеннями зору. *Наукові записки БДПУ. Серія: Педагогічні науки*. Вип. 3. С. 112–121. DOI : 10.31494/2412-9208-2022-1-3-112-121 2022.

9. Серпутько Г.П., Федоренко М.І. Основні вимоги європейського законодавства щодо забезпечення видань інклюзивної

літератури та проблеми забезпечення закладів освіти з інклюзивною формою навчання підручниками для осіб із порушеннями зору в Україні: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції *«Європейські практики інклюзивної освіти»*, 12 травня 2022 р., м. Київ. С. 172–176. URL : <https://erasmusplus.org.ua/news/mizhnarodna-naukovo-praktychna-konferencziya-yevropejski-praktyku-inklyuzyvnoyi-osvity-12-05-2022-onlajn/>

Information about the authors:

Serputko Hanna Petrivna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Doctoral Student at the Department of Ophtalmopedagogy and
Ophtalmopsychology Special and Inclusive Education Faculty
National Pedagogical Dragomanov University
9, Pirogov Street, Kyiv, 01601, Ukraine

Fedorenko Svitlana Volodymyrivna,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Speech Therapy and Psychology Special
and Inclusive Education Faculty
National Pedagogical Dragomanov University
9, Pirogov Street, Kyiv, 01601, Ukraine

Fedorenko Myroslav Igorovych,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Special Psychology and
Medicine Special and Inclusive Education Faculty
National Pedagogical Dragomanov University
9, Pirogov Street, Kyiv, 01601, Ukraine